

NDI NGANI ZWI ZWA NDEME URI VHAFUMAKADZI VHA DZHENELE KHA U SIKA MILAYO?

Vhafumakadzi vha vhumba u fhira hafu ya vhatu vha Afurika Tshipembe zwenezwo vhu-pfiwa havho vhu fanela u pfiwa musi tsho dzi tshi dzhiwa na milayo i tshi sikwa.

U dzeniswa ha vhafumakadzi kha u dzhiwa ha tsho ndi pfanelo ya vhatu ya mutheo. Vhafumakadzi vha tea u shela mulenzhe kha u sika milayo ngauri u shuma ha milayo na phojisi dza muvhuso zwi kwama vhutshilo havho ha dzuva na dzuva. Zwa ndeme ndi zwa uri thodisiso yo sumbedza uri musi vhafumakadzi vha tshi shela mulenzhe kha u sika milayo, zwi livha kha u aluwa ha ndumbo na u kovhelwa ha zwishumiswa zwi khwinisaho ndeme ya vhutshilo ha vhatu vhothe. U engedzea ha u shela mulenzhe ha vhafumakadzi kha u sika milayo hu nga livha kha khwiniso ya vhuswikeleli kha tshumelo dza mutheo u fana na dzinngu, pfunzo na ndondolo.

VHAFUMAKADZI VHA NGA SHELA HANI MULENZHE KHA U SIKA MILAYO?

Ndayotewa ya Afurika Tshipembe i amba uri hu tea u vha na u swikelela na u dzhenela nga tshitshavha kha Phalamennde na maitele ayo. Hu na ndila dzo fhambanaho dzine hezwi zwi nga itwa ngadzo.

Vhafumakadzi vha nga dzhenela kha u sika milayo nga u khetha lihoro ja politiki line vha vhona u nga li nga imela zwavhudi kuvhonele na mbilaelo zwavho Phalamenndeni. Vha nga dovha hafu vha dzhenela kha u dzudzanyela na u shumela lihoro je vha li khetha na u nangiwa kha zwivhumbiwa zwa lo. Vhafumakadzi vho no di swika kha vhuimo ha nthesa nga hei ndila.

Tshitshavha tshi na pfanelo ya dzhenela mitangano ya komiti na u shela mulenzhe kha Vhupfiwa ha Tshitshavha. Arali fhungo ja vha li na dzangalelo lihulwane ja tshitshavha, Komiti i re kha Buthano ja Lushaka kana Khoro ya Mavundu ya Lushaka i nga tsho u thetshesha vhu-pfiwa ha tshitshavha kana u humbela makumedzwa. Tshitshavha tshi nga talutshedza Komiti ya u thodisisa, u vhiga na vhumavhelese ya Buthano ja Lushaka kana Komiti ya u thodisisa, u vhiga na Vhumavhelesi ya Khoro ya Mavundu ya Lushaka nga ha mafhungo avho kana mafhungo ane vha khou hanedzana ngao. Mirado ya tshitshavha vha nga kwama Murado wa Phalamennde u thahisa kuvhonele kwavho nga ha tshipida tsha mulayo.

NDI MBETSHELWA DZIFHIO DZA NDAYOTWEA DZI ITAHO URI VHAFUMAKADZI VHA SHELE MULENZHE?

Ndayotewa ya Afurika Tshipembe i netshedza mutheo wa u bvedza ndinganyiso ya mbeu, zwenezwo u shela mulenzhe ha vhafumakadzi kha u sika milayo. Ndayotewa i na mbetshelwa dzo vhalaho dza u bvedza ndinganyiso ya mbeu. Mulayotibe wa Pfanelo u khwathisa u farwa ha vhatu vhothe vha Afurika Tshipembe u fana. A u tendeli u khethulula hu si ha vhu di ho sendekaho kha murafho, libulambeu na mbeu. Mulayotibe wa Pfanelo u ombedzela uri maga a fanela u dzhiwa u bvedza vhuswikeli ha u edana kha masia othe a tshitshavha. Ndayotewa i na mbetshelwa ya zwiimiswa zwi tikedzaho dimokirasi khathihi na u shela mulenzhe ha vhafumakadzi. Hezwi zwi katela, vhu-kati ha zwirwe, Khomishini ya Ndinganyiso ya Mbeu na Khomishini ya Pfanelo

dza Vhuthu ya Afurika Tshipembe. U engedza kha mbetshelwa dzo itwaho kha Ndayotewa, Afurika Tshipembe lo dikumedzela kha ndinganyiso ya mbeu nga u tendela maguvhangano a dzitshakhatshakha u fana na Convention on the Elimination of Discrimination Against Women (CEDAW) na Platform of Action, ya ya vhum-bwa nga Beijing Conference on Women. Afurika Tshipembe ndi tshipida tsha dzihwe mbekanyamushumo dza Afurika dza nyito na u bvedza vhafumakadzi, sa tsumbo maitele a mbeu na mveledziso a Tshitshavha tsha Mveledziso tsha Tshipembe ha Afurika (SADC).

NDI ZWIFHIO ZWIVHUMBIWA ZWIHULWANE ZWINE VHAFUMAKADZI VHA NGA DZHENELA U SIKA MILAYO?

Ndila ya u thoma nahone ya ndemesa ine vhafumakadzi vha nga dzhenela ngayo kha Phalamennde ndi tshifhinga tsha khetho. Ndila ine vhatu vha khetha ngayo kha khetho i sumbedza mbumbelwe ya Buthano ja Lushaka na Khoro ya Mavundu ya Lushaka. Khetho dza lushaka dzi nea vhatu vhothe vha miwaha ya u fhira 18 u voutela lihoro line vha li funa. Vhafumakadzi vha ita tshivalo tshi vhonele tsha vkhethi nahone vha nga shumisa pfanelo ya u vouta u tuwuedza kuvhumbelwe kwa Phalamennde na uri tshimiswa tshi dziele ntha mveledziso ya vhafumakadzi.

Phalamennde ya vhu-ya yo vhum-ba Komiti dzi tevhelaho dzine dza shuma thwi na mafhungo a kwamaho vhafumakadzi:

- Komiti ya u thodisisa, u vhiga na Vhumavhelesi ya Buthano ja Lushaka ya Vhafumakadzi, Vhaswa, Vhana na Vhatu vha re na Vhuholefali
- Komiti ya u thodisisa, u vhiga na Vhumavhelesi ya Khoro ya Mavundu ya Lushaka ya Vhafumakadzi, Vhaswa, Vhana na Vhatu vha re na Vhuholefali

Ho vhum-bwa Mhasho wa Vhafumakadzi, Vhana na Vhatu vha re na Vhuholefali u pfumbisa mishumo ya muvhuso kha u bvedza na u tsireledza vhatu vha re kha khombo kha tshitshavha tshashu.

NDI KHAEDU DZIFHIO DZINE VHAFUMAKADZI VHA TANGANA NADZO MUSI VHA TSHI DZHENELA KHA U SIKA MILAYO?

Nga nnda ha uri vhafumakadzi vha ita tshivalo tshinzi tsha vhatu vha Afurika Tshipembe, vhafumakadzi vha tsho vhatu kha u dzhia tsho. Hu na khaedu nnzhi dzi thivhelaho vhafumakadzi u ita mushumo wa ndeme, khaedu khulwanesa ndi vhusai. Vhusai ndi muombano u re na vhafumakadzi vhanzhi vha Afurika Tshipembe, nga maanga vhafumakadzi vha mahayani.

U swikelela kha tshumelo dza mutheo u fana na pfunzo, ma di na ndondolo zwo tuwuedza nga u sa linganyiswa ha mbeu, murafho na vhusaka ha kilasi. U itela uri vhafumakadzi vha shele mulenzhe tshothe kha u sika milayo, u swikelela kha tshumelo dza mutheo zwi tea u khwiniswa. Vhafumakadzi vha shayaho a vha na vhuswikeli ho linganaho ha kha zwiimiswa zwa u sika milayo.

Vhunzhi ha vhafumakadzi a vho ngo maangafhadzwa lwa ikonomi. Vhafumakadzi ndi vhone vha shayesaho tsha kale na kale kha ja Afurika Tshipembe nahone vha nga wana mishumo ya kuffhinganyana kana vha sa tholiwe. Ri tshi ya phanga, HIV/EIDZI i khou fara vhafumakadzi vhanzhi, nga maanga vhafumakadzi vhatu vha re kha vhu-kale ha u beba.

Khakhathi dzi itelwaho vhafumakadzi ndi inwe ya khaedu dzo țanganelaho ȷa Afurika Tshipembe. Dimokirasi i aluwaho yo khwinisa vhuswikeli ha vhafumakadzi kha maanȷa a polȷitiki na u dzhia tsho. Afurika Tshipembe ȷo țanganedza milayo ine ya amba nga ha ndinganyiso ya mbeu. Khaedu ndi u ita uri pfanelo dzi swike kha vhafumakadzi vhoȷhe.

VHAFUMAKADZI VHO IMELWA HANI KHA PHALAMENDE?

Vhuimeleli ha vhafumakadzi kha Buthano ȷa Lushaka ho engedzea u swika kha 45%. Afurika Tshipembe ȷi kha vhuimo ha vhuraru kha ȷifhasi nga vhuimeleli ha vhafumakadzi kha Phalamende

NDI MUSHUMO UFHIO UNE VHANNA VHA NGA ITA?

Vhanna vha na mushumo wa ndeme kha u swikela ndinganyiso ya mbeu kha tshitshavha tsha Afurika Tshipembe. Vhanna vhanzhi vha khou ȷimiselela u lwa na khakhathi dzi itelwaho vhafumakadzi na vhana. Vhanna vha tea u țuțuwedza vhaȷwe vhanna uri vha shandukise kuvhonele, na u uri vha țhonithe vhafumakadzi. Vhanna na vhafumakadzi vha na mushumo u fanaho wa ndeme kha u ȷisa tshanduko ya vhusaka ha mbeu kha tshitshavha. A hu na tshitshavha tshi ne tshi nga vha na mbofholowo arali vhanna na vhafumakadzi vha so ngo vhofoholowa, vha sa lingani, nahone kha ȷi ȷiga, vhanna na vhafumakadzi vha na vhuȷifhinduleli vhu ne ha fana. Yo bveledzwa nga vha Tshumelo ya Vhudavhidzani ha Phalamendeni YO ȷUȷUWEDZWA NGA VHATHU

U vhalo vha tshiya phanȷa:

¹ Molokomme, *Representation of Women and Men in Politics and Decision-making Positions in SADC, 2001*

ZWIDODOMBEDZWA ZWA VHUKWAMANI ZWA NDEME:

Portfolio Committee on Women, Youth, Children and Persons with Disabilities
Tel: (021) 403 3840

Select Committee on Women, Children and Persons with Disabilities
Tel: (021) 403 3768

Ministry for Women, Children and Persons with Disabilities
Tel: (012) 300 5575 / 5516 / (021) 464 2203

Produced by the Public Education Office • Parliamentary Communication Services
INSPIRED BY PEOPLE

www.parliament.gov.za
P.O. Box 15, Cape Town, 8000
Telephone: (021) 403 3341 • Facsimile: (021) 403 3303

Bambiri ȷi ȷi wanala nga nyambo dzoȷhe dza tshiofisi dza Afurika Tshipembe

PARLIAMENT
OF THE REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

